

DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2024-286-6-21-32>

УДК 658:338.246

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ В ОРГАНІЗАЦІЯХ

Галгаш М.Р.

PREREQUISITES FOR THE STUDY OF SAFETY-ORIENTED MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS

Halhash M.R.

Визначено, що в час криз та швидких змін у зовнішньому середовищі, які обумовлені об'єктивними причинами, системи управління організаціями потребують відповідної адаптації та гнучкості. Показана необхідність ідентифікації передумов дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях. Доведено, що для вітчизняних підприємств в сучасних умовах постало питання не просто їх адаптації та сталого функціонування, а питання виживання. Ключовим завданням для українських організацій в сучасних умовах є сформування такої системи управління, яка б була одночасно стійкою та гнучкою до зовнішніх змін, що актуалізовано у необхідності формування безпекоорієнтованого управління організаціями.

Визначено предметне поле та напрями дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях, сформульовано науково-практичну проблему та робочу гіпотезу дослідження. Ідентифіковано та узагальнено передумови дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях у вигляді сукупності об'єктивних та теоретичних передумов функціонування та розвитку організацій та соціально-економічної системи в умовах масштабних та непередбачуваних змін, що сприятиме розробці та застосуванню сучасних прикладних науково обґрунтованих підходів до формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями для подолання соціально-економічних наслідків війни.

Проаналізовано об'єктивні та теоретичні передумови формування безпекоорієнтованого управління в організаціях в Україні. Об'єктивні передумови базуються на стані та розвитку предметів та об'єктів матеріального світу та пов'язані в Україні з викликами і загрозами негативного впливу воєнних дій, внутрішнім дефіцитом робочої сили, а також ймовірним

погіршенням макроекономічної ситуації. Теоретичні передумови дослідження відображають стан наукової думки щодо предмету дослідження та складають наукове підґрунтя дослідження безпекоорієнтованих систем управління організацій у вигляді сукупності міждисциплінарних концепцій і теорій у галузі теорії управління: як економічна безпека та безпекознавства, регіональний розвиток, сталий розвиток.

Доведено, що при розробці безпекоорієнтованого управління в організаціях слід звернути увагу на джерела існування об'єктивних передумов. Запропоновано розглядати концептуальну модель дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях у вигляді сукупності теоретичних і об'єктивних передумов та взаємозв'язків між ними. Запропонована концептуальна модель дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях дала змогу визначити подальші напрями дослідження.

Ключові слова: менеджмент організації, безпекоорієнтованість, безпекоорієнтоване управління, передумови, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище, управління, гіпотеза.

Вступ. Нові виклики в світі потребують удосконалення існуючих систем управління організаціями, оскільки за останні роки дуже багато змін відбулося у світі: це і епідемія коронавірусу і, насамперед, що стосується України, це війна. Постійні зміни у зовнішньому середовищі потребують відповідної адаптації та гнучкості від системи управління організаціями.

Історії успіху багатьох організацій, свідчать про те, що лише деякі з множини досягають успіхів та до сьогодні не лише зберегли своє існування, а й накопичили свій потенціал та

навіть стали лідерами, про це свідчить досвід всіх успішних, але при цьому зрозуміло що багато інших, які не стали успішними і не публікують свої історії успіху та про них мало що відомо. Крім того, деякі успішні організації у той чи інший проміжок часу поставали перед проблемами кризи і навіть припинили своє існування. Однією з причин неуспішності багатьох організацій – це нездатність адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, нездатність стати лідером, який не просто адаптується до швидких змін, але ще їх поширює, наприклад як Amazon, Apple та інші, які стали генераторами змін у світі й в цілому відкрили нові ніши для роботи, накопичення капіталу та подальшого розвитку.

Зазначене цілком стосується українських підприємств, організацій та інституцій та нових викликів, які останні роки постають перед ними в Україні. Після 2014 року багато підприємств з Луганської та Донецької областей були вимушені адаптуватися до цієї ситуації, а після 2022 року знову змінювали моделі свого існування та розвитку: деякі підприємства були релаксовані та розпочали свій бізнес спочатку в інших регіонах або закордоном. Тобто зміни які відбуваються потребують від підприємств швидкої адаптації, але крім гнучкості та адаптації систем управління, для українського бізнесу постало питання не просто їх адаптації, а питання виживання та сталого функціонування.

Теорія адаптації систем управління отримує свого постійного удосконалення та розвитку поряд з управлінськими практиками і навпаки, практика управління втілює та імплементує нові теоретичні управлінські моделі. Це відбувається поряд з процесом змін та удосконалення цільових показників діяльності та розвитку (критеріїв або мети існування підприємств). Зокрема, якщо раніше в неокласичній моделі завжди прибуток та обсяг прибутку в динаміці виступав критерієм ефективності, то в умовах світової економічної кризи, коронакризи або війни постає питання навіть не збільшення та збереження прибутку, а просто виживання компанії, і це ставить перед підприємством вимогу до стійкості та його орієнтацію на деякі критерії безпечності функціонування або узагальнюючу характеристику «безпекоорієнтованість».

Постановка проблеми. Значна увага дослідників в останні роки була приділена певній здатності організацій та системи управління зберігати стійкість до змін у

зовнішньому середовищі, що дозволяло б існувати протягом довгого періоду часу. З іншого боку, поширення у дослідженнях набули характеристики гнучкості та адаптивності, які також дозволяли б організаціям та системі управління існувати у довготривалій перспективі.

На наш погляд одним з ключових завдань для багатьох українських організацій в сучасних умовах є сформувати таку систему управління, яка б була одночасно стійкою та гнучкою до зовнішніх змін, хоча ці характеристики певним чином є різноспрямованими. Втім, саме такі складні питання і постали не лише перед комерційними підприємствами, а й організаціями та інституціями, які зокрема брали на себе значний соціальний тягар при релокуванні під час війни, їм доводилось оплачувати релокацію співробітників і організовували свою роботу на новому місці. Навіть за умов коли підприємство не отримувало вже прибуток, то хоча б підтримувало своє функціонування, тобто сплачувало заробітну плату робітникам та співробітникам, давало змогу забезпечувати нульову норму рентабельності, але при цьому це давало змогу продовжувати своє функціонування, зберігати свій кадровий потенціал.

Нові виклики та зміни потребують розробку та запровадження безпекоорієнтованої системи управління організаціями. Дослідження безпекоорієнтованого управління стосується не лише бізнес-організації, а й будь-яких інших організацій та інституцій, як то громадських організацій, органів місцевого самоуправління, які вимушені існувати та функціонувати в таких умовах, навіть на лінії зіткнення, в зонах ведення бойових дій.

Нова реальність висуває специфічні вимоги до систем управління сталим розвитком організацій. За таких умов життєздатність організацій стає основою для збереження і зміцнення регіонального розвитку, який, у свою чергу, є засадничою функцією національної безпеки та стійкості. Перед всіма організаціями в Україні одночасно постала необхідність подолання наслідків війни.

Дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях спрямовано на вирішення актуальної науково-практичної проблеми, пов'язаної з відсутністю в сучасних наукових дослідженнях та в методології менеджменту та регіонального управління прикладних підходів до формування

безпекоорієнтованих систем управління організаціями для подолання соціально-економічних наслідків війни. Актуальність наукової концепції дослідження базується на існуючих об'єктивних умовах, які склалися в Україні внаслідок війни та перешкоджають сталому розвитку організацій. Сталий розвиток організацій можливий лише за створення безпечних умов та врахування регіональних властивостей. Тому нині необхідно розробляти безпекоорієнтовані стратегії сталого розвитку на рівні окремих організацій, регіонів та громад. Забезпечення можливостей для розвитку організацій є найважливішим напрямом досліджень, який в цілому є вирішальним фактором забезпечення національної безпеки та розвитку України, що в цілому обумовлює актуальність та вмотивованість наукової концепції дослідження.

Основною робочою гіпотезою дослідження є припущення, що формування науково обґрунтованої безпекоорієнтованої системи управління організаціями сприятиме подоланню соціально-економічних наслідків війни, збереженню та розвитку матеріального й інтелектуального капіталу громад, підвищенню рівня життя мешканців громад та сталому розвитку України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні наукові дослідження з зазначеної проблематики потребують свого узагальнення та адаптації до нових сучасних викликів та загроз. Теоретичні положення та практичні аспекти формування безпекоорієнтованих систем управління організацій знайшли відображення в наукових розробках зарубіжних і вітчизняних учених-економістів. Дослідження безпекоорієнтованих систем управління організацій повинне мати прикладний міждисциплінарний характер, тому наукове підґрунтя дослідження утворюється на перетині багатьох напрямів дослідження, зокрема таких галузей теорії управління: економічна безпека та безпекознавства, регіональний розвиток; сталий розвиток. При цьому, якщо дослідження за зазначеними напрямками в останні роки вже оформилися як цілісні та систематизовані наукові течії, то дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях все ще є слабоструктурованими та обмежують лише першими спробами.

Питання формування безпекоорієнтованого управління в організаціях не є абсолютно новим для сучасного менеджменту та теорії управління і частково розкриті, зокрема такими

науковцями, як Г. Козаченко [1, 2], О. Ляшенко [1, 3], Є. Овчаренко [4], Є. Івченко [5], Т. Зубко [6], О. Герасименко [7] та іншими. Аналіз публікацій та досліджень показує існуючу потребу та необхідність дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях.

Метою статті є ідентифікація та узагальнення передумов дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях у вигляді сукупності об'єктивних та теоретичних передумов функціонування та розвитку організацій та соціально-економічної системи в умовах масштабних та непередбачуваних змін, що сприятиме розробці та застосуванню сучасних прикладних науково обґрунтованих підходів до формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями для подолання соціально-економічних наслідків війни.

Результати досліджень. Відповідно до загальнонаукової методології та умовного поділу методів наукового дослідження на емпіричні та теоретичні (та комплексні як поєднання двох інших), будемо розглядати об'єктивні (які відображають стан об'єктивного світу) та теоретичні (які відображають наукові здобутки) передумови формування безпекоорієнтованого управління в організаціях в Україні.

Об'єктивні або емпіричні умови базуються на стані та розвитку предметів та об'єктів матеріального світу. Стосовно економічних та управлінських процесів це відбувається на основі змін в соціально-економічних процесах, процесах виробництва та управління та знаходить відображення в зміні системи різноманітних показників, або в динаміці окремих індикаторів.

Аналітичні дослідження стосовно безпекової ситуації в Україні в широкому розумінні цього поняття, проводять різноманітні дослідницькі установи та інституції. Зокрема в одному з останніх всеохоплюючих досліджень Національного інституту стратегічних досліджень України наводиться оцінка економічної безпеки України в умовах довготривалої війни [8]. За результатами дослідження автори зазначають що «пройшовши етап стабілізації та адаптації до перших шоків повномасштабного вторгнення, національний економічний механізм почав поступовий перехід до економіки воєнного часу» [8, с. 4].

Проводячи зазначений аналіз автори зосереджують увагу на дослідженні готовності системи забезпечення економічної безпеки

України до ризиків та управління ними в умовах довготривалої війни. При цьому оцінювання здійснюється на основі визначених у Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [9] індикаторів та складових економічної безпеки (фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інноваційно-інвестиційна та макроекономічна безпека) а також інших, визначених експертами, що мають суттєвий вплив на рівень економічної безпеки. Узагальнюючи вплив зовнішніх чинників, наведених в зазначеному дослідженні, слід звернути увагу на такі об'єктивні чинники:

порівняльна стабілізація ситуації в економіці України протягом 2023-2024 рр створила підґрунтя для пожвавлення внутрішнього споживчого попиту. Втім, його динаміка залишається ще низькою, і значною мірою підтримується соціальними витратами держави, а значна частка такого фінансування забезпечувалася через надання Україні міжнародної фінансової підтримки з боку країн-партнерів;

у сфері державних фінансів джерелами ризиків залишаються: стан державного боргу, дефіцит бюджету; втрати від податкових і митних надходжень; стійкість пенсійної системи, а також недофінансування окремих статей видатків бюджету внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави;

найкритичніші загрози економічній безпеці пов'язані з негативними наслідками війни, зокрема зменшенням трудового потенціалу та недостатністю фінансових ресурсів, а також з ускладненням спроможності швидко відновити економічну активність у період війни. Ризики також включають згорання промислового та експортного потенціалів, проблеми накопичення боргів та скорочення інвестицій, спричинені війною;

занепокоєння експертного середовища викликають ризики: зростання негативного сальдо торговельного балансу; значної втрати експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів; утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики; посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту, а також значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні;

на фінансовій складовій, зосереджено занепокоєння фахівців, які прогнозують негативний вплив від: високого рівня дефіциту державного бюджету; зростання обсягів

державного боргу та видатків на його обслуговування; недофінансування окремих статей видатків бюджету внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави; значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів;

соціальна безпека зберігає критично значущу роль для деескалації ризиків економічної безпеки України. Середньо-високий рівень ризику зберігатиметься для таких загроз, як: значне зниження добробуту та якості життя населення; значне погіршення стану довкілля (включаючи воєнне забруднення), спричинене бойовими діями; суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення; суттєве зниження спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції; втрата можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці; а також погіршення умов життя значних груп населення через руйнування житла та цивільної інфраструктури;

переважна більшість загроз інвестиційно-інноваційній безпеці складатиме середньо-високу групу ризиків. Це стосується: скорочення державних капітальних інвестицій; погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості; скорочення капітальних інвестицій у корпоративному секторі та згорання інноваційної активності в економіці;

деякі загрози для макроекономічної безпеки у 2024 р. зберігатимуть середньо-високу ризиковість, а саме: зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки ВПО, втрат цивільного населення внаслідок бойових дій; а також значне скорочення інвестиційної діяльності;

для виробничої безпеки має місце критичне скорочення промислового виробництва та посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції;

для продовольчої безпеки критична ситуація стосується посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві;

найбільшими за кількістю у середньо-високій зоні ризику у 2025–2027 рр., на думку експертів, будуть загрози фінансовій та соціальній безпеці. У цілому експерти очікують на достатньо високий рівень фінансової нестабільності, яка проявляється у: зростанні державного боргу та витрат на його обслуговування; високому рівні дефіциту державного бюджету; недофінансуванні основних напрямів витрат через обмежені

фінансові ресурси; загрози для стійкості пенсійної системи; а також браку довіри громадян та бізнесу до податкових та митних органів;

для цього ж періоду можливими будуть значне зниження добробуту та якості життя населення, суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення, значне погіршення стану довкілля, включаючи воєнне забруднення, спричинене бойовими діями, суттєве зниження спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції [8].

Отже, об'єктивні передумови формування безпекоорієнтованого управління в організаціях в Україні пов'язані головним чином з викликами і загрозами негативного впливу воєнних дій, внутрішнім дефіцитом робочої сили, а також ймовірним погіршенням макроекономічної ситуації. Автори зазначеного дослідження зазначають про високу ймовірність переходу економіки на функціонування в умовах довготривалої війни. Це підтверджує необхідність формування у вітчизняних організаціях безпекоорієнтованого управління.

Для розуміння можливостей застосування сучасних підходів теорії менеджменту для вирішення об'єктивних проблем управління в організаціях, слід проаналізувати існуючі теоретичні передумови. Поки ще не вдаючись до детального аналізу еволюції теорій та концепцій менеджменту щодо наявних теоретичних та прикладних підходів до формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями (це є предметом окремого дослідження), з точки зору методології теорії управління та теорії менеджменту, апріорно, наш предмет дослідження слід віднести до сфери досліджень сучасної «contingency theory of management» [10], що має декілька варіантів перекладу, зокрема як «ситуаційна теорія менеджменту» [11] або як «теорія управління непередбачуваними ситуаціями» [12]. Етимологічно «контингентна» від англ. «contingency» - щось що має вірогідність трапитись у майбутньому, зазвичай викликає проблеми та потребує прийняття відповідних заходів у майбутньому [13] або «contingency» - це подія яка може відбутись або не відбутись, факт якої невизначений [14].

Не вступаючи в цій публікації в полеміку щодо змісту зазначеної теорії, яка узагальнює різні підходи до нашого предмету дослідження, лише звернемо увагу на те, що «contingency theory of management» слід відрізнити від універсалістичних теорій організацій, які

стверджують, що існує «один найкращий спосіб» організації, що означає, що максимальна ефективність організації походить від певного максимального рівня організації, а «різні організації та обставини вимагають унікальних підходів до ефективного управління, а ефективність управління залежить від взаємодії між методами управління та конкретними подіями» [15]. Враховуюче зазначене, сконцентруємо увагу в цій публікації на дослідженнях більш конкретного рівня дослідження. Як зазначалось вище, дослідженні безпекоорієнтованих систем управління організацій повинне мати прикладний характер.

Наукове підґрунтя дослідження безпекоорієнтованих систем управління організацій, яке має прикладний міждисциплінарний характер, становлять такі галузі теорії управління, як економічна безпека та безпекознавства, регіональний розвиток, сталий розвиток. Питання формування та функціонування системи економічної безпеки підприємства та регіону досліджено в роботах: Є. Овчаренка [4], Є. Івченка [5], В. Алькеми, Р. Білика [16], В. Онищенко, Г. Козаченко [2]. Разом з тим, існує нагальна необхідність пошуку та застосування прикладних інструментів формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями за нових видів загроз. Теоретико-методологічні підходи до регіонального розвитку досліджені в роботах В. Устименка та І. Заблудської [17], В. Шарого [18], В. Кравців [19]. Втім, потребують подальшого розвитку саме прикладні аспекти безпекоорієнтованого управління для сталого розвитку регіонів. Сталий розвиток соціально-економічних систем розглядається в працях багатьох вітчизняних дослідників, зокрема І. Семененко [20], О. Новікової [21]. Але, потребує уваги як найбільш актуальний саме прикладний аспект забезпечення сталого розвитку в умовах воєнного конфлікту та коронакризи.

Значна кількість досліджень присвячена аналізу сучасних умов та середовища функціонування підприємств та існування країни в умовах війни, зокрема В. Горбуліна [22], С. Дембицького [23], Л. Яструбецької [24],

Я. Жаліла [8], М. Копитко [26] та інших. Однак, поза увагою науковців залишилось питання формування дієвих прикладних системних механізмів протидії воєнним загрозам на рівні менеджменту організацій.

Багато наукових досліджень в останні роки були спрямовано на визначення умов функціонування та розвитку організацій та

соціально-економічної системи в умовах масштабних та непередбачуваних змін. Це стосується різних змін, зокрема:

пандемії, яка охопила весь світ та суттєво вплинула на зміну умов економічної діяльності;

розвитку технологій обробки інформації та штучного інтелекту;

виникненню та поширенню криптовалют, що суттєво впливає на світову фінансову систему.

Для України та усього світу також постав новий виклик, пов'язаний з повномасштабною війною. Всі ці зміни безумовно впливають на організацію економіки та управління об'єктами різного ступеню складності.

Дослідники вже детально проаналізували та розглянули велику кількість питань, які пов'язані зокрема з фінансовими та економічними наслідками впливу війни на національну економіку, соціальними ризиками та втратами України внаслідок впливу війни, втрат та змін людського капіталу, соціально-психологічними наслідками впливу війни на суспільство та громадян. Зокрема ці питання підіймали автори монографії [25]. Зазначені дослідники звертаються до проблем та викликів управління персоналом в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України. Зокрема вони зазначають, що зі «збільшенням тривалості війни, потреба у поглибленні дослідження особливостей управління персоналом зростає, оскільки з'являються нові загрози та виклики, а усвідомлення того, що війна не закінчиться вже завтра ... це зумовлює пошук нових шляхів довготривалої адаптації та зміни у інструментах та методах менеджменту ... на даний час видається актуальним систематизація тих викликів і проблем, з якими вже зіштовхнулися підприємства у сфері управління персоналу та узагальнення позитивного управлінського досвіду реагування на них» [25, с. 176-177]. Автори дійсно здійснили дуже ретельний аналіз зазначених загроз і викликів, втім, при цьому, значно менше уваги ними приділено обґрунтуванню та розробці таких систем управління організаціями, які б давали змогу не лише продовжувати функціонування, але й отримували здатність до розвитку в умовах кризи, тобто формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями.

Необхідним елементом визначення об'єктивних передумов формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями є виділення ключових чинників, які в умовах кризи впливають на систему

управління організацією. За результатами дослідження [25], для вітчизняних організацій та підприємств визначено такі чинники, які визначають силу «впливу негативних зовнішніх чинників та здатність підприємств і організацій реагувати на виклики, запобігаючи виникненню загроз:

розмір і масштаб бізнесу (чим більше підприємство та більший обсяг його активів, тим легше йому долати труднощі);

сфера діяльності (матеріальна чи нематеріальна, галузь);

територіальне розташування (виробничих потужностей та апарату управління);

у зоні або поза зоною активних бойових дій, на підконтрольній уряду території України, за її межами чи у зоні відновлення контролю);

досвід діяльності у подібних обставинах (після 2014 року, під час АТО) [25, с. 179].

При цьому автори монографії цілком справедливо зазначають, що визначальним чинником впливу на діяльність організацій в Україні виявилось територіальне розташування підприємства та його зміна під час війни:

у відносно безпечних регіонах (поза зоною активних бойових дій);

переміщення до безпечніших регіонів та (або) за кордон;

у зоні активних бойових дій;

у регіонах, які найбільше постраждали від війни;

на територіях, не підконтрольних уряду України;

на територіях, над якими відновлений контроль українського уряду [25, с. 180].

У кожному з цих варіантів розташування бізнесу на думку дослідників [25], найактуальнішими і пріоритетними для реагування будуть різні виклики, з чим складно не погодитись. Усвідомлюючи при цьому те, що найголовнішим викликом війни для організацій та підприємств різних сферах є дефіцит кадрів, науковці [25] пропонують такі практичні інструменти для попередження та боротьби із наслідками проблем та загроз у сфері управління персоналом в умовах затяжної війни:

створення групи (команди) актикризового управління з метою розробки та постійного оновлення внутрішніх документів та інструментів щодо безпеки та підтримки персоналу;

розроблення плану безперервної діяльності та альтернативних планів підтримки операційних процесів на випадок реалізації різних сценаріїв

розвитку ситуації з акцентом на безпеку персоналу;

запуск спеціалізованого порталу, гарячої лінії підтримки, посилення двосторонніх комунікацій за усіма напрямками;

розроблення та реалізація програм і заходів турботи про психічне здоров'я працівників;

навчання персоналу на теми, пов'язані із безпекою, war-life балансом, відновлення та збереження енергетичних ресурсів та інші;

підвищення ефективності лідерства в умовах віддаленої роботи;

робота над об'єднання команд, у тім числі на основі тимблдінових активностей;

програми адаптації та роботи з демобілізованими працівниками та ветеранами;

формування внутрішнього кадрового резерву, підвищення кваліфікації та перекваліфікація кадрів;

перегляд плану продуктивності та ключових показників ефективності та норма навантаження працівників [25, с. 200-201].

Перші здобутки щодо розробки та запровадження економічних стратегій безпекоорієнтованого розвитку підприємств отримані в дослідженнях А. Івченка [26], в яких приділено значну увагу визначенню передумов безпекоорієнтованого управління підприємствами в Україні в контексті їх розвитку [26]. Формуючи підґрунтя для розробки економічних стратегій безпекоорієнтованого розвитку підприємств в Україні, автор пропонує розглядати «інституційні та феноменологічні умови безпекоорієнтованого розвитку підприємств в Україні» [26]. При цьому, інституційні умови на думку дослідника «характеризують «якість» функціонування державних інституцій та інститутів в контексті сприяння (або несприяння) розвитку вітчизняних підприємств ... феноменологічні умови характеризують явища та тенденції у зовнішньому середовищі підприємств, які напряму впливають на можливість їхнього розвитку [26]. Беручи до уваги в цілому цікаві розробки А. Івченка щодо структурування та оцінювання передумов безпекоорієнтованого розвитку підприємства, важливі отримані ним наукові результати щодо розроблення економічних стратегій безпекоорієнтованого розвитку підприємств, слід звернути увагу на доцільність та необхідність врахування окрім інституційних та феноменологічних (явно зовнішніх по відношенню до організації) передумов, внутрішніх – які є важливими для ідентифікації та актуалізації внутрішнього потенціалу будь-якої організації. Крім того, саме

внутрішні чинники та передумови є керованими для системи управління, тому саме на них слід не просто звернути увагу, але й концентрувати зусилля керівництва та ресурси організації для протидії зовнішнім викликам та загрозам. Хоча безумовно, сукупність зовнішніх чинників також обумовлює можливості підприємства щодо його існування та розвитку в умовах кризи.

Оскільки Україна є невід'ємною частиною світової економічної системи, дослідження передумов формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями не може здійснюватися ізольовано від глобальних світових процесів. Так, значну увагу особливостям впливу глобальних викликів на забезпечення економічної безпеки України в контексті розвитку глобальної та національної економіки приділив в своєму дослідженні Е. Федоров [27, с. 96-152].

Хоча Е. Федоров і не звертає увагу на необхідності формування безпекоорієнтованих систем управління організаціями, він детально розглядає вплив глобальних процесів на національне безпекове середовище, зокрема зазначає про те, що «незважаючи на локальний характер виникнення викликів, загроз та ризиків вони не можуть розглядатися урядами держав ізольовано і потребують у великій кількості випадків тісної міжнародної співпраці для їх подолання ... національні економіки знаходяться в зоні впливу глобальних та регіональних викликів, загроз, ризиків, що є взаємопов'язаними та взаємообумовленими складниками національного безпекового середовища, і класифікуються за багатоаспектними ознаками. Середовище функціонування світового господарства змінюється у напрямку посилення взаємозалежності, фрагментації, поглиблення регіоналізації, технологічних та соціальних зрушень, зростання геополітичної напруженості, що формує площину складної взаємодії викликів, загроз, ризиків безпеки. Наслідками глобалізаційного розвитку є невизначеність та нестабільність, в умовах яких спостерігається посилення конфліктів, (джерелом яких виступають відносини розподілу): внутрішніх (через загострення економічних диспропорцій всередині суспільства, розширення бідності та поглиблення соціальної нерівності) та зовнішніх (через поглиблення міжнародної конкуренції, посилення глобальних асиметрій). Складна взаємодія чинників глобального безпекового середовища охоплює функціональні складові (економічна, політико-правова, соціокультурна), притаманні кожній національній економіці, які

розвиваються в тісному взаємозв'язку в глобалізованому світі під різним ступенем впливу широкого викликів, загроз та ризиків, що спроможні породжувати небезпеку життєво важливим інтересам (будь-якого економічного агенту або держави в цілому) з певним ступенем невизначеності щодо майбутнього результату, та тісно корелюють із прийнятими урядом або економічними агентами рішеннями [27, с. 96].

В цілому погоджуючись зі змістом розробленої Е. Федоровим площини «складної взаємодії чинників безпекового середовища» [27, с. 60], на нашу думку, при розробці безпекоорієнтованого управління в організаціях

не слід занадто абсолютизувати значення інструментів та механізмів запобігання зовнішніх ризиків, та більше уваги слід приділяти не лише ризикам та загрозам, які виникають у зовнішньому середовищі організації, а й звернути увагу на джерела існування об'єктивних передумов, а саме на внутрішні, зовнішні та циркуляційні. Крім того, саме для протидії сучасним загрозам і викликам призначені накопичені знання в галузі менеджменту, безпекознавства та інших управлінських наук, саме для запобігання негативного впливу зовнішнього середовища,

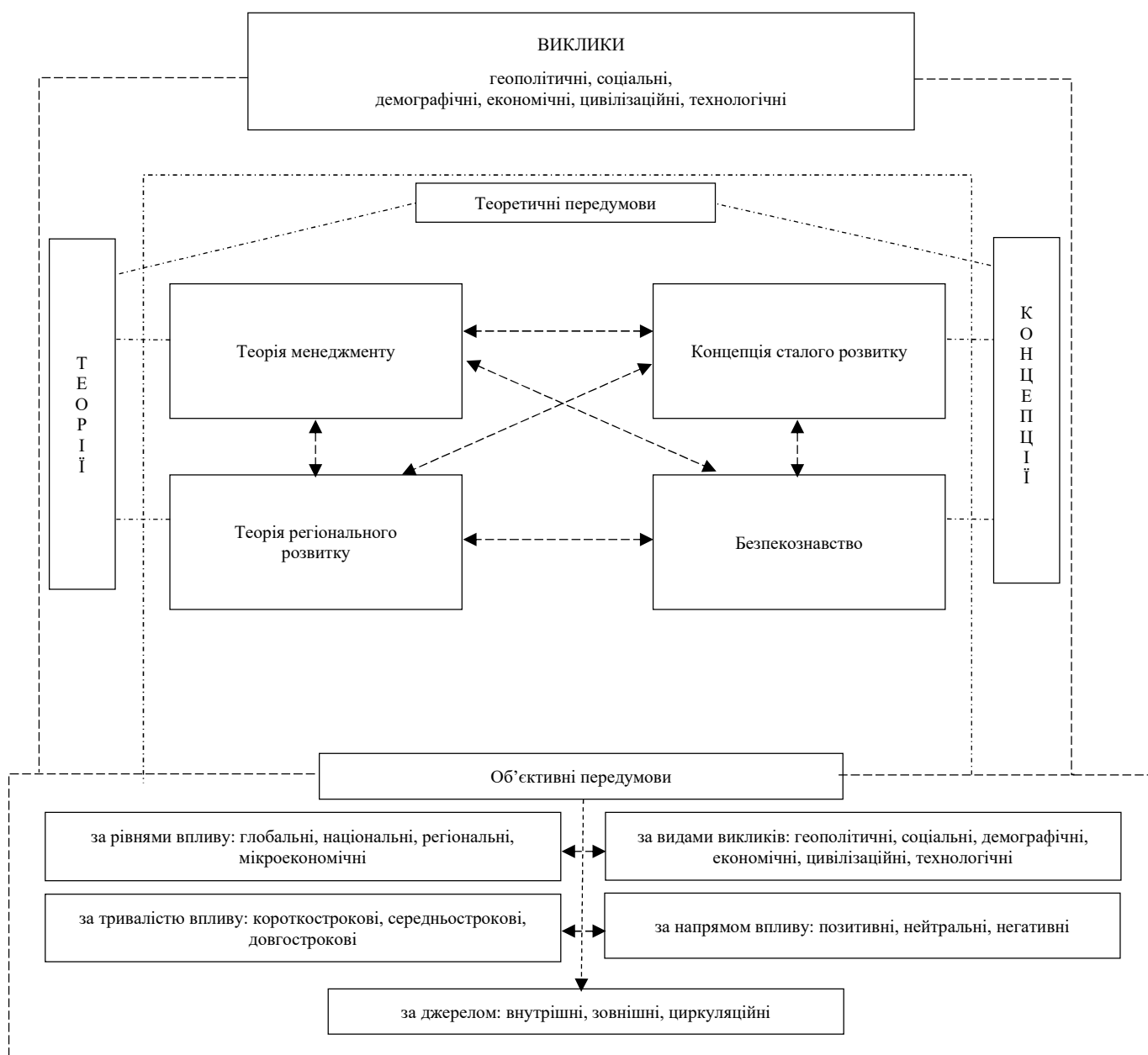

Рис. Концептуальна модель дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях

або для використання нових можливостей та умов розробляються теоретичні та прикладні концепції управління. Узагальнюючи викладене, пропонується розглядати концептуальну модель дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях у вигляді сукупності теоретичних і об'єктивних передумов та взаємозв'язків між ними.

На основі проведеного аналізу та узагальнення пропонується розглядати об'єктивні та теоретичні передумови формування безпекоорієнтованого управління в організаціях в Україні. Визначення зазначених передумов сприятиме визначенню проблем формування безпекоорієнтованого управління в організаціях, формуванню напрямів аналізу та синтезу досліджуваного предмету. Априорно можна окреслити необхідність аналізу безпекоорієнтованого управління в організаціях, а саме ідентифікації елементів та взаємозв'язків в системі безпекоорієнтованого управління в організаціях, аналізу системи стимулів для розвитку в системі безпекоорієнтованого управління в організаціях, визначення напрямів формування та розвитку безпекоорієнтованого управління в організаціях. Формування та розвиток безпекоорієнтованого управління в організаціях має бути пов'язаним з розробкою комплексного підходу до формування безпекоорієнтованого управління в організаціях, обґрунтуванням системи безпекоорієнтованого управління в організаціях, розробки та імплементації інструментів безпекоорієнтованому управлінні в організаціях.

Отже, наукова гіпотеза дослідження обумовлена можливістю та необхідністю розробки та використання нових теоретико-методологічних та спроможних прикладних підходів до формування науково обґрунтованої безпекоорієнтованої системи управління організаціями. Оригінальності такої наукової гіпотези полягає у тому, що теоретико-методологічні та практичні підходи до управління організаціями, які розроблені для найбільш складних умов свого використання (умов крайньої небезпеки та високого ступню ризиків), будуть ще більш результативними для менш складних умов та становлять підґрунтя забезпечення сталості інших організацій в більш стабільних умовах. На основі розроблених підходів будуть сформовані методичні рекомендації для організацій, застосування яких сприятиме подоланню соціально-економічних

наслідків війни, збереженню та розвитку матеріального й інтелектуального капіталу, підвищенню рівня життя мешканців громад та сталому розвитку регіонів України в цілому. Враховуючи прикладний міждисциплінарний характер дослідження безпекоорієнтованої системи управління організаціями, очікувана результативність наукових та прикладних положень дослідження полягає у синергії отриманих наукових результатів для подальшого розвитку теорій: менеджменту організацій (концепція безпекоорієнтованої системи управління організаціями в умовах непередбачуваних ситуацій), безпекознавства (способи та підходи до аналізу та оцінювання загроз соціально-економічним процесам), регіонального розвитку (підхід до розробки стратегії розвитку організацій, спрямований на наслідків різноманітних загроз), сталого розвитку (концепція управління сталим розвитком організацій в умовах подолання соціально-економічних наслідків кризових ситуацій).

Висновки. Таким чином, запропонована в публікації концептуальна модель дослідження безпекоорієнтованого управління в організаціях, яка безумовно потребує ще більш детальної розробки. Отримані наукові концепції, положення, ідеї та прикладні підходи можна буде розглядати в якості комплексного організаційно-економічного забезпечення сталого розвитку організацій, що навіть на інформаційно-аналітичній базі окремих підприємств матимуть характер об'єктивності та універсальності, а їх застосування дозволить вдосконалити процес нейтралізації майбутніх загроз та нових викликів для безпекоорієнтованої системи управління організаціями.

Реалізація дослідження з формування безпекоорієнтованої системи управління організаціями дасть змогу отримати, впровадити та оприлюднити нові практичні підходи та методичні рекомендації, наукові концепції, положення та ідеї та підходи в галузі безпекознавства, регіонального розвитку, місцевого самоврядування та сталого розвитку, що в сукупності обумовлює потенційну важливість очікуваних результатів для подальшого використання в практиці управління організаціями та наукових дослідженнях. Отримані в дослідженні здобутки

матимуть суттєве значення для розв'язання актуальних прикладних сучасних суспільних проблем в галузі управління розвитком та безпеки. Результати дослідження матимуть перспективи подальшого застосування в наукових розвідках в галузі менеджменту, економіки, безпекології, регіонального та сталого місцевого розвитку.

Література

1. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.
2. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство [Текст] : монографія : [в 3 т.] / за заг. ред. В. О. Онищенко та Г. В. Козаченко. Полтава : ПолтНТУ, 2016. Т. 3 / [В. О. Онищенко та ін.]. 2019. 399 с.
3. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія / О. М. Ляшенко. – 2-ге вид., переробл. – Київ : НІСД, 2015. 348 с.
4. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання : монографія / Є. І. Овчаренко. Лисичанськ : «ПромЕнерго», 2015. 483 с.
5. Івченко Є. А. Трансформації системи економічної безпеки підприємства [Текст] : монографія / Є. А. Івченко ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2018. 419 с.
6. Зубко Т. Л. Економічна безпека підприємства: виклики XXI сторіччя : монографія. / Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2021. 420 с.
7. Герасименко О. М. Ризик-орієнтоване управління в системі економічної безпеки підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02. Київ, 2021. 667 с.
8. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2024. 71 с.
9. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженою Указом Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>
10. Donaldson, L., 2001. The Contingency Theory of Organizations. Sage Publications, Inc. Northouse, Peter, 2007. «Contingency Theory». Leadership: theory and practice. Thousand Oaks: SAGE Publishing. Pp. 74–87.
11. Штапук С. С. Ситуационные модели организационного проектирования [Текст] : монографія / С. С. Штапук, П. В. Кривуля ; Восточноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганск : Ноулидж, 2009. 280 с.
12. Решетило В. П., Федотова Ю. В. Невизначеність та ризик: співвідношення понять та специфіка прийняття рішень. Економіка та управління підприємствами. 2020. Вип. № 3 (77). С. 149–154.
13. Cambridge Dictionary. URL: <https://www.dictionary.cambridge.org>
14. Oxford Dictionary of English. URL: <https://www.oed.com/>
15. Northouse, Peter, 2007. «Contingency Theory». Leadership: theory and practice. Thousand Oaks: SAGE Publishing. Pp. 74–87
16. Білик Р. Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України : монографія / З. С. Варналій, Р. Р. Білик. Чернівці : Технодрук, 2018. 454 с.
17. Досвід об'єднання територіальних громад на Сході України: економіко-правові аспекти: колективна монографія / За наук. ред. В. А. Устименка та І. В. Заблюдської. НАН України. Інститут економіко-правових досліджень. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2018. 210 с.
18. Формування та реалізація публічної політики в умовах глобалізації : монографія / авт. кол. : В. І. Шарий [та ін.]; за заг. ред. В. І. Шарого. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 380 с.
19. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 2018. 157 с.
20. Семененко І. М. Забезпечення сталого розвитку регіону: інституційні засади та трансформація цільового управління підприємствами : монографія / Северодонецьк : СХУ ім. В. Даля, 2017. 370 с.
21. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-ті. Донецьк, 2012. 534 с.
22. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
23. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
24. Яструбецька Л. С. Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних загроз : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 370 с.
25. Вплив війни на соціально-економічні системи: безпековий аспект : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. М. І. Копитко., д.ю.н., проф. З. Р. Кісіль [Електронний ресурс]. Львів : ЛьвДУВС, 2024. 394 с. URL:

<https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7280>

26. Івченко А. Г. Безпекоорієнтований розвиток підприємства: вектори, можливості та загрози. Бізнес Інформ. 2023. № 12. С. 368–378. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001488351>
27. Федоров Е. В. Формування економічної безпеки України в контексті сучасних глобальних викликів : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». Київ, 2023. 292 с.

References

1. Kozachenko G. V., Ponomarev V. P., Lyashenko O. M. Economic security of the enterprise: essence and mechanism of ensuring it : monograph. Kyiv : Libra, 2003. 280 p.
2. Economic security: state, region, enterprise [Text] : monograph : [in 3 vol.] / by general editor V. O. Onyshchenko and G. V. Kozachenko. Poltava : PoltNTU, 2016. Vol. 3 / [V. O. Onyshchenko et al.]. – 2019. 399 p.
3. Lyashenko O. M. Conceptualization of enterprise economic security management : monograph / O. M. Lyashenko. 2nd ed., revised. Kyiv : NISD, 2015. 348 p.
4. Ovcharenko E. I. The system of economic security of the enterprise: formation and goal setting : monograph / E. I. Ovcharenko. Lysychansk : «PromEnergo», 2015. 483 p.
5. Ivchenko E. A. Transformation of the enterprise's economic security system [Text] : monograph / E. A. Ivchenko ; Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. Severodonetsk : Publishing house V. Dahl EUNU, 2018. 419 p.
6. Zubko T. L. Economic security of the enterprise: challenges of the 21st century : monograph. / Kyiv : Kyiv national trade and economy university, 2021. 420 p.
7. Gerasimenko O. M. Risk-oriented management in the system of economic security of the enterprise : diss. ... dr. econ. sciences : 21.04.02. Kyiv, 2021. 667 p.
8. Economic security of Ukraine in the conditions of prolonged war. Expert and analytical report. Kyiv : NISD, 2024. 71 p.
9. Economic security strategy of Ukraine for the period until 2025, approved by decree of the President of Ukraine dated 11.08.2021. No. 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>
10. Donaldson, L., The Contingency Theory of Organizations. Sage Publications, Inc, 2001, 310 p.
11. Shtapauq S. S. Situational models of organizational design [Text] : monograph / S. S. Shtapauq, P. V. Krivulya ; Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. Lugansk : Knowledge, 2009. 280 p.
12. Reshetilo V. P., Fedotova Yu. V. Uncertainty and risk: the relationship between concepts and the specifics of decision-making. Economics and business management. 2020. Issue No. 3 (77). P. 149–154.
13. Cambridge Dictionary ... URL: <https://www.dictionary.cambridge.org>
14. Oxford Dictionary of English ... URL: <https://www.oed.com/>
15. Northouse, Peter, 2007. «Contingency Theory». Leadership: theory and practice. Thousand Oaks: SAGE Publishing. Pp. 74–87.
16. Bilyk R. R. Economic security and competitiveness of Ukrainian regions : monograph / Z. S. Varnalii, R. R. Bilyk. Chernivtsi : Texnodrkw, 2018. 454 p.
17. Experience of uniting territorial communities in Eastern Ukraine: economic and legal aspects: collective monograph / By scientific editor V. A. Ustymenko and I. V. Zablodska. NAS of Ukraine. Institute of economic and legal research. Kyiv : LLC «VISTKA», 2018. 210 p.
18. Formation and implementation of public policy in the context of globalization : monograph / author's collective : V. I. Sharyi [et al.]; by general editor V. I. Sharyo. Cherkasy : publisher Chabanenko Yu. A., 2018. 380 p.
19. Territorial development and regional policy in Ukraine: Challenges and priorities of Ukraine. State Institution «Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine»; science editor V. S. Kravtsiv. Lviv, 2018. 157 p.
20. Semenenko I. M. Ensuring sustainable development of the region: institutional foundations and transformation of target-oriented enterprise management : monograph / Severodonetsk : V. Dahl EUNU, 2017. 370 p.
21. Sustainable development of an industrial region: social aspects : monograph / O. F. Novikova, O. I. Amosha, V. P. Antonyuk et al.; NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Donetsk, 2012. 534 p.
22. Global hybrid war: ukrainian front / by general editor V. P. Gorbulina. National Institute for Strategic Studies. Kyiv : NISD, 2017. 496 p.
23. Ukrainian society in wartime. 2022 : collective monograph / S. Dembitsky, O. Zlobina, N. Kostenko et al.; per ed. member-corr. NAS of Ukraine, E. Golovakha, S. Makeeva. Kyiv : Institute of Sociology NAS of Ukraine, 2022. 410 p.
24. Yastrubetska L. S. Financial security of business entities in Ukraine in the face of hybrid threats : monograph. Lviv : Ivan Franko National University of Lviv, 2022. 370 p.
25. The impact of war on socio-economic systems: the security aspect : collective monograph / by general editor M. I. Kopytko, Z. R. Kisil [Electronic resource]. Lviv : LvSUIA, 2024. 394 p. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7280>

26. Ivchenko A. G. Security-oriented development of the enterprise: vectors, opportunities and threats. *Business Inform.* 2023. No. 12. P. 368–378. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001488351>
27. Fedorov E. V. Formation of Ukraine's economic security in the context of modern global challenges : diss. ... dr. of philosophy by specialty 292 «International economic relations». Kyiv, 2023. 292 p.

Halhash M.R. Prerequisites for the study of safety-oriented management in organizations

It was determined that during the crisis and rapid changes in the external environment, which are caused by objective reasons, management systems of organizations require appropriate adaptation and flexibility. The need to identify the prerequisites for the study of safety-oriented management in organizations is shown. It was determined that for domestic enterprises in modern conditions, the question is not just their adaptation and sustainable functioning, but the question of survival. The key task for Ukrainian organizations in modern conditions is the formation of such a management system that would be both stable and flexible to external changes, which is actualized in the need for the formation of security-oriented management of organizations.

The subject field and research directions of safety-oriented management in organizations are defined, the scientific and practical problem and the working hypothesis of the research are formulated. The prerequisites for the study of safety-oriented management in organizations have been identified and summarized in the form of a set of objective and theoretical prerequisites for the functioning and development of organizations and the socio-economic system in conditions of large-scale and unpredictable changes, it will contribute to the development and application of modern applied science-based approaches to the formation of security-oriented management

systems of organizations to overcome the socio-economic consequences of war.

The objective and theoretical prerequisites for the formation of safety-oriented management in organizations in Ukraine are analyzed. The objective prerequisites are based on the state and development of objects and objects of the material world and are associated in Ukraine with the challenges and threats of the negative impact of military actions, the internal labor shortage, as well as the probable deterioration of the macroeconomic situation. The theoretical prerequisites of the study reflect the state of scientific opinion on the subject of research and constitute the scientific basis for the study of security-oriented management systems of organizations in the form of a set of interdisciplinary concepts and theories in the field of management theory: such as economic security and security studies, regional development, sustainable development.

It has been proven that when developing safety-oriented management in organizations, attention should be paid to the sources of the existence of objective prerequisites. It is proposed to consider the conceptual model of the study of safety-oriented management in organizations in the form of a set of theoretical and objective prerequisites and relationships between them. The proposed conceptual model for the study of safety-oriented management in organizations made it possible to determine further research directions.

Key words: organization management, safety orientation, safety-oriented management, prerequisites, internal environment, external environment, management, hypothesis.

Галгаш Марк Русланович – аспірант, здобувач ступеня доктора філософії кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Київ.

Стаття подана 10.11.2024.